

Békés Pál köszöntője a VII. Nevelésügyi Kongresszuson

A szervezet neve, melyet képviselek: Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa. Kicsit sánta név, de hát így vettem át most már két évvel ezelőtt még Janikovszky Évától.

Én itt egy színfoltot jelentenék a kongresszuson. Ez alkalmat ad nekem arra, hogy egy kicsit elmondjam, miben látom a gyerekkultúra szerepét.

De még visszatérnék a szervezetre. Hivatalos, angol neve: IBBY. Sokan mondják, hogy ez egy magyar kislány neve. Ez egy nemzetközi hálózat, úgy működik, mint a nemzetközi PEN Klub. Van egy központja Svájcban, most már 100 nemzet alakított szekciót, köztük hazánk is.

Ella Lepmann nevű hölgy alapította, aki német volt, s a náci elöl ment ki Németországból, Angliában, Amerikában dolgozott, a BBC-nél is. A II. Világháború után visszahívták: adjon tanácsot gyermek-kulturális ügyekkel kapcsolatban. Egy megszállt országban, – a II. világháború után megszállt Németországban elkezdődött egy demokratikus szellemű átnevelés. Az a Németország, amit mi ma a demokrácia etalonjának nevezünk, kőkemény átnevelésen ment keresztül a háborút követően, s ennek kulcsfontja a gyerekkultúra volt. Ezt a kultúrát hangolták át a náci kultúrából egy demokratikus kultúrává. Nagyon sok minden ennek a hölgynek köszönhető, hogy Németországra, mint demokratikus országra tekintünk, azt jórészt annak tulajdonítják, hogy az általa megszürt, kicenzúrázott kulturális termékek kerültek a gyerekek elé. Az ő ötlete volt az 50-es évek elején, hogy jöjjön létre egy ilyen szervezet, az IBBY, s a vasfüggöny legkeményebb világában jóformán az egyetlen érintkezési pont Nyugat és Kelet között a gyerekkultúra, a gyermekkönyv volt. 1952-ben az alapítók Erich Kastner, Astrid Lidgren, s szovjet oldalról Szergej Mihalkov, aki hihetetlen rugalmas gyerekversíró volt (még a szovjet himnuszt is átírta háromszor). Mindenesetre ez a szervezet az 50-es évek eleje óta virágzik, információkat ad a tagországoknak a gyermekkönyvek, a gyerekkultúra állásáról.

Így hát a magyar tagszervezet révén rálátásom van arra, hogy az egyes országokban a gyerekkultúrát hogy kezelik. Mi a súlya fontossága helye egyes országok kultúrájának egészében. Ebből a tükröből nézve mi a helyzet Magyarországon?

Visszatérve még az IBBY alapítására. Már akkor is kulcskérdés volt az, hogy a Gutenberg galaxis végét éljük, már akkor írott kultúra vészhelyzetéről írtak. Én nem vagyok ennyire pesszimista. A statisztikákból látom a következőket. Egyik trend az csakugyan, hogy az emberek olvasásra fordított ideje csökken. A másik oldalon: a gyerekek - szépirodalmi - olvasásra fordított ideje is csökken, de kevésbé, jóval kevésbé, mint a felnőtteké. Ebbe tradíciók, iskola, meg még sok minden belejátszik. Egészében véve az olvasó emberek halmazában egy viszonylag kevésbé csökkenő halmaz a gyerekeké. Az olvasó gyerekek aránya tehát nő. A piac ezt azonnal észreveszi, s pl. a világhírű frankfurti nemzetközi könyvvásár után a bolognai gyermekkönyv-fesztivál következik másodikként. Ezen a területen van növekedés! Az olvasás a kultúra alapvető fogalma. Az írott kultúra ügyének itt még vannak pozíciói. Alkalmanként találkozni szakemberekkel, akik azt mondják, hogy én mint a mániákus kódexmásoló szerzetes még nem veszem észre, hogy mögöttem dübörög a Gutenberg-világ. Utóvédharc, nem vitatom, a médiakultúra itt van a környezetünkben.

Mindez azonban a nemzetközi tükröben miként mutatkozik? Mit látok? Ahhoz, hogy a gyerekekhez szóló kultúra megfelelő súllyal kapjon helyet oktatásban-nevelésben, sok minden szükségeltetik. A gyerekkultúra bizonyos fajta védelemre szorul. Minden országban vannak ennek tradíciói.

Volt egy nemzetközi felmérés: a lakosság, az emberek milyen helyre teszik értékrendjükben a gyerekeket? Ezekben a nemzetközi statisztikákban Magyarország az élen áll. A válasszok tükrében Európában nálunk szeretik legjobban a gyerekeket. Mi tudjuk, milyen kevés a születésszám, de ez mégis statisztikailag igazolt: itt szeretik legjobban a gyerekeket.

Mi ehhez képest a mindennapi tapasztalat? Ebben az országban először gyerekszéket a McDonald's tett éttermeibe, ezt megelőzően senkinek nem fordult meg agyában. Majd alkalmazkodik a gyerek. Apróság, de szellemiséget tükröz.

Szűkebb területemen, a művészet területén? A magyar irodalomban a gyerekeknek író szerzők általában lejjebb kerülnek a megbecsültségi ranglétrán. Valamikor az állami kultúrpolitikai idején miniszteriális szabványok szerint haladt a honoráriumoknál az árképzés. Egy sor próza hány Ft-ot ér? Tökéletesen elfogadott volt, hogy a gyerekeknek írott 1 oldal ára pont a fele mint a felnőtteknek, ugyanígy egy verssornak is. Nagyon érdekes. A rendszerváltással ez a bürokratikus árképzés elmúlt, de a megkülönböztetés így is jelen van. Valamikor az Arany János Színház volt az egyetlen fővárosi, gyerekeknek játszó színház. Az akkori igazgató nagy erőfeszítések árán, fővárosi támogatással átépíttette. Romhalmazból lett káprázatos épület a Paulay Ede utcában. Abban a pillanatban, hogy elkezdett kibontakozni a gyönyörű épület, azonnal felvetődött a kérdés: mi is legyen vele. Abban a pillanatban felmerült: már ne legyen gyerekszínházi funkciója. A művészeti tanács, benne többen mára a Nemzet Színészei tanácskoztak: mi legyen a jövője. Emblematisz mondat: egy színésznő hozzászólása lezárta a vitát: „túl szép ez a gyerekeknek”.

Kedvenc vesszőparipám. Magyarországon a rendszerváltás óta 305 új filmkészült, ebből mindössze 4 gyereknek! S ez nem külső kényszer, a művészekkel foglalkozóm szakma belső döntése volt.

Apróságoknak tűnnek, mindenesetre tünetek. Magyarország valójában a statisztikához képest hogy is viszonyul a gyerekekhez? Ami gyerekeknek, készül, annak nincs társadalmi értéke.

Nemzetközi tapasztalatok szerint 2 országot emelnék ki. A svédoknál a gyerek kultusz mértékegysége: Astrid Lindgren születésnapja élete utolsó 2 évében munkaszüneti nap lett. Lengyelországban országos médiaüzenet lett: felolvasni a gyerekeknek. A civilsféra közéleti programja: egész Lengyelország felolvas. Ez a szlogen. Műveket, meséket gyerekeknek, hangosan, otthon, könyvtárban, iskolában, tévében. Minden szappanopera-szereplő kapcsolódott a kampányhoz, saját szappanopera-részlete után elmondja, mit is olvasott a fel a tévében. A beszédkultúra, szövegértés zavara a művészet és iskola közeledését igényli. Az ország szellemi közéletébe bele kell építeni, hogy ez kulcskérdés. A lengyel gyerekek szövegértése jobban fog nőni, mint nálunk.

Az irodalom szerep az oktatásban alapvető, mert ez alakítja ki azt a közös bázist, melynek alapján együvé tartozunk. Azt mondom, hogy „Kalap utca 3 alatt...”, mindenki tudja folytatni: „megnyílt a kutyatár”. Nos, ez a közös alap. Vagy: „édes grund”. Tudjuk, miről van szó. Ezeknek az együttesét a nevelés és oktatás általános iskolás korig tán biztosítani, támogatni képes. Azt követően már szétaprózódik, s az már nem a közös alap. Ha megnézzük más szempontból, a 60-as években. 70-ben közelkerültünk az első magyar irodalmi Nobel-díjhoz. Weöres Sándorról van szó. Színdarabjai, filozófiai költeményei alapján került ő közel a Nobel-díjhoz, ezek remekművek. Mégsem őrzi az emlékezet, maroknyi irodalmár őrzi, szűk körökben, az ELTE bölcsészkarán. Kicsoda Weöres Sándor? Aki benne van a köztudatban? A Bóbita költője. Gyerekversei révén vált közismertté számunkra.

Azt gondolom, hogy a művészet világa szuverén, önmagáért való, nem közvetlenül az. Oktatás-nevelés szolgája, mert ha ennek szegődik: nyögvenyelős lesz. Rengeteg művész és alkotó felismerte e kérdések fontosságát. Hajlamosak, képesek részt venni abban, hogy a gyerekkultúra a nevelésben-oktatásban állandósuljon kulcsfontosságú helyén.

Ha szó esik a gyerekről: ezzel számolni kellene. Ez az a többlet, mellyel elérhető – s ez elodázhatatlan -, hogy a munkapiacon való helytálláson túl is teljes emberek legyenek.

Játszani szoktam a gyerekekkel. Magyar népmesei kezdet: óperencián, az üveghegyen is túl... Egy percig koncentráljanak: mi van az üveghegyen túl. Üveghegyről még nem készült Spielberg-film, még nincs olyan közös kép, mely Spielberg üveghegye lenne, ha lenne, akkor

egy üveghegy lenne már csak. De amíg nincs, addig kiderül, hogy harminc gyerek, egy osztálynyi 30 tökéletesen különböző üveghegyet képzel. Abban a pillanatban ez élvezet és öröm: ráismernek, ahányan vannak, annyiféle üveghegy van. Én azt szeretném, hogy mindenki képzelje el saját üveghegyét. S próbálják a gyerekeket megtanítani arra: van saját üveghegyük!